

FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SURİYE’NİN EKONOMİK YAPISI VE TÜRKİYE İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Abdüllatif ÇEVİKER

Gaziantep Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr.

Gaziantep Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü 27310/Gaziantep

E-posta: ceviker@gantep.edu.tr

Halil KÜÇÜKBİLTEKİN

Gaziantep Üniversitesi İİBF

G.Ü. SBE Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

E-posta: h_k_biltekin02@windowslive.com

Özet

Türkiye ve Fransız mandası altında Suriye arasında iktisadi ilişkileri inceleyen araştırmada, öncelikle Suriye’de manda idaresinin politikaları ve bu yönde şekillenen ekonomik yapı literatüre dayanarak incelenmiş, ikinci olarak 1926-1942 yılları arasında Suriye ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerinin boyutları ve bileşimi dönem içinde yayınlanmış dış ticaret istatistiklerinden derlenen veri seti kullanılarak çözümlenmiştir. Ulaşılan bulgular arasında Fransa’nın çıkarları gözetilerek yönetilen Suriye’nin dönem içinde kayda değer bir ekonomik gelişme göstermediği ve Türkiye ile ticari ilişkilerinin, yakınlık ve benzeri avantajlarına rağmen gerilediği sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Fransız Mandası, Türkiye, Ticari İlişkiler

Alan Tanımı: Uluslararası İktisat, Dış Ticaret

UNDER FRENCH MANDATE SYRIAN ECONOMIC STRUCTURE AND COMMERCIAL RELATIONS WITH TURKEY

Abstract

This research examines the economic relations between Turkey and Syria under French mandate. In this context, the mandate administration's policies and economic structure in Syria, were examined on the basis of the literature. In addition to the size and composition of trade relations between Syria and Turkey,

between the years 1926-1942 were analyzed. The analysis was based on the data set compiled by foreign trade statistics which was published by the republic of turkey during the considered period. Among the findings of the study it was observed that managed by considering the interests of France during the period, Syria has not shown remarkable economic growth and despite the advantages of proximity and similarity, commercial relations with Syria and Turkey declined.

Keywords: *Syria, French Mandate, Turkey, Commercial Relations*

Jel Code: N750 Economic History: Transport, Trade, Energy, Technology, and Other Services: Asia including Middle East

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, kısa bir bağımsızlık deneyimi yaşayan Suriye 1920’de Fransız manda yönetimine girmiştir. Suriye artık İstanbul hükümetinden bağımsız siyasal ve ekonomik birim olmuştu, fakat bu bağımsızlık milletler cemiyetinin yetkilendirdiği Paris’in yönetim ve gözetimi ile kayıtlanmıştı. Ancak, manda yönetimi sadece gözetimi öngörmekle birlikte, pratikte Suriye ekonomisi üzerinde Fransız egemenliğine dönük politikaların uygulanmasına odaklanmıştır. Manda yönetimi Suriye’de, başta banknot ihraç hakkı olmak üzere, ipotek ve ticari bankacılık alanında belirleyici konumu Fransız bankalarına verirken, Fransız firmaları da bu finans sisteminin desteği ile aldığı imtiyazlarla ulaşım ve diğer kamu hizmetlerine doğrudan yatırımlarda bulunmuştur. Manda yönetimi Suriye’de Fransız ekonomik menfaatlerini temin için esas itibarıyla finans ve kamu hizmetlerinde doğrudan yatırımlara girişmekle birlikte, Fransız endüstrisine hammadde sağlayacak tarımsal üretimin teşvikini de ihmal etmemiştir. Dolayısıyla Suriye dış ticaretinin de Fransızların oluşturmaya çalıştığı finansal ve ekonomik yapı çerçevesinde boyut ve nitelik kazandığı ifade edilebilir.

Çalışmada Suriye’de Fransız manda idaresinin güttüğü politikalar ve bu yönde şekillenen ekonomik yapının incelenmesine ilaveten Türkiye ile ticari ilişkilerinin boyutları ve bileşiminin açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada birinci olarak güdülen ekonomi politikaları ve temel ekonomik sektörlerin sayılan politikaların etkisiyle yapılanması incelenmiştir. İkinci olarak ise 1926–1942 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında ticaretin boyutu, bileşimi, söz konusu ticaretin Türkiye için nisbi önemine ilave olarak ticaretin geçirdiği değişiklikler açığa çıkarılmıştır. İki ülke arasındaki ticaretin yapısı incelenirken başvurulan birincil veri kaynakları Türkiye’de dönemin Maliye, Gümrük ve İnhisarlar

Vekâletleri ile İstatistik Umum Müdürlüğünce yayınlanan dış ticaret istatistikleridir.

2. SURIYE TOPRAKLARI ve FRANSIZ MANDA YÖNETİMİNE GİRİŞİ

Suriye topraklarına yaklaşık dört yüz yıl egemen olan Osmanlı devleti, Halep ve Şam'ın uluslararası ticaret sistemindeki yeri ve tarımsal üretim gücü gibi ekonomik faktörlerden dolayı denetim altında tutmak istemiştir. Bu bölgeden elde edilen vergi gelirleri Osmanlı maliyesinde önemli pay sahibi olmuştur. Suriye topraklarının bir kısmını oluşturduğu Halep, Şam, Beyrut ve Trablusşam gibi eyaletlerden elde edilen mukataa gelirleri Osmanlı devletinin 1706–7 bütçesi içinde yaklaşık %35'lik bir paya sahipti (Tabakoğlu, 1985:170). Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin Asya ve Afrika'da eyaletlerine ulaşmak ve kutsal toprakların güvenliğini kolaylaştırmak gibi faktörler Suriye'nin Osmanlı Devleti için stratejik değerini daha da artırmıştır (Şen, 2004: 21).

Fransa'nın Suriye topraklarını 1. Dünya Savaşı sonrasında mandası altına alma sürecinin genellikle Sykes-Picot anlaşmasıyla (1916) başladığı varsayılır. Ancak Fransızların Suriye toprakları üzerinde talepleri 19. yüzyılda çok sayıda hastane, ruhban okulu ve yetimhane vasıtasıyla dinsel nüfuzuyla başlamıştır. Fransa'da kilise önemini kaybetmekle birlikte devlet misyonerlik kurumlarını orta ve uzak Asya'da kolonyal amaçlarla teşvik ediyordu. Bu kurumlar bölgede idari ve siyasi dönüşüm taleplerine öncülük etmişlerdir (Shorrock,1970:133). Fransızların bu dinsel ve politik faaliyetleri savaş sonrasında imparatorluğun yıkılışıyla bölgede hak iddiasına alt yapı oluşturmuştur. Fakat bunlar bölgede menfaati olan diğer devletlerin de yarışa girmesini engellememiş, bunun üzerine Fransızlar sahip olduğu dinsel ve politik nüfuzu güçlendirmek için ekonomik yatırımlara girişmiştir. Bu yatırımlar esas itibarıyla başlangıçta Suriye ve Lübnan'da kendini demiryolları olarak göstermiştir (Shorrock,1970:133). Sonuç olarak Fransızların Suriye üzerinde hâkimiyet talebinin ardında ekonomik faktörlerin önemli yeri bulunmaktaydı. İpek ve tütün endüstrilerindeki yatırımların yanı sıra Beyrut limanını, Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep'i bağlayan yolu Fransızlar inşa etmiş ve buradaki taşımacılık faaliyeti de Fransızların tekelinde tutmuştu. Ayrıca Fransızlar, bölgede üretilen pamuk ve ipek gibi hammaddelerle de ilgilenmekteydiler (Khoury 1987: 30-31). Öte yandan Fransa'da sömürgeciliği destekleyen grupların Kuzey Afrika ile birlikte Akdeniz'in doğusunda da sömürge edinme zorunluluğunu yansıtan jeopolitik tezler ve Fransa'nın “medeniyet götürme misyonu” gibi ideolojik saikler Suriye'ye hakim olma isteğinin gerekçelerini oluşturuyordu. (Khoury 1987: 42-43).

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı devleti için önemli bir askeri merkez olan Suriye, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın komutasında Suriyeli milliyetçilerden oluşan ordunun desteği ile İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. Fakat savaş sırasında Faysal ve Arap milliyetçilerinin İngilizlerden bağımsızlık vaadi almış olmasına rağmen, Suriye İtilaf Devletleri tarafından Fransız manda yönetimine verildi (Aydos ve Duran, 2000:22-23). İdareyi ele alan Fransa kendine yönelik sempatiyi arttırmak amacıyla azınlık haklarını koruma adına tasarlanmış idari desantralizasyon çerçevesinde Suriye topraklarını Halep, Şam ve Alevi devletleri ile Büyük Lübnan, Cebel-i Dürzü ve Özerk İskenderun sancağı olmak üzere altı idari bölgeye ayırmıştır. Fakat kolonyal güçler açısından bir yönetim kolaylığı olarak kullanılan bu ayırım, idari düzenlemelerin kolaylıkla Fransız menfaatleri doğrultusunda yapılabilmesine yardımcı olmuştur (Umar, 1999:374).

3. MANDA DÖNEMİ SURIYE EKONOMİSİ

Suriye topraklarının en önemli çekim merkezleri olan Halep ve Şam ekonomik etki altında tuttuğu coğrafyanın bir kısmını Osmanlı devleti sonrasında çizilen siyasi sınırlar nedeniyle kaybetmişlerdi. Halep'in Toroslar'ın güneyinden bugünkü Irak topraklarına kadar, Şam'ın ise daha ziyade Filistin ve Beyrut'la güçlü siyasal ve ekonomik bağları vardı. İskenderun ise Halep'in Akdeniz'le bağlantısını kuran önemli bir limandı. Her iki kentin ekonomik artalan bakımından ayrışmasının yanında Osmanlılarca doğrudan muhatap alınması, siyasi ve iktisadi yaşamı etkileyen teamüller, fiyat yapısı, ölçü ve para birimleri gibi birçok kurumun farklılaşmasını doğurmuştu (Khoury 1987:18). Kurulduğu dönemde Suriye'nin nüfusu, 1.Dünya Savaşı'nın etkisiyle, yaklaşık 3 milyondan 2,14 milyon dolayına düşmüştü. Nüfus miktarının savaş öncesi düzeyine ancak 1932'de çıkmış olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun eğitim düzeyi düşük olduğu gibi yabancı okullar Hıristiyan nüfusun daha fazla ilgisini çektiğinden (Owen,2002:90-95) eğitim bakımından Müslüman nüfusun zaman içinde geride kalmasına neden olmuştur.

Manda döneminde Suriye'de ekonominin merkezinde yönetiminin yerel para birimini bağladığı Fransız Frankı yer alırken, paranın yönetimi ise yine Fransızların denetimindeydi (Khoury 1987: 5). Suriye sınırları içinde geçerli Fransız Frankına bağlı parası ve ortak gümrük rejimiyle iktisadi bir bütünlük olmuştu fakat gümrük tarifeleri Halep ve Şam'ın ekonomik hinterlandlarının bir kısmını kaybetmesine neden olmuştu (Owen,2002:89). Suriye'de çok eskilere dayanan ticaret geleneğinin yanında, dönemin özellikle toprak sahibi ve tüccar sanayicilerin girişimcilik kültürünün ülkenin gelişmesine dönük ivmeyi sağlayacak potansiyele sahip olduğu ileri sürülse de, Suriye iyi bir ekonomik

performans göstermemiştir (Makdisi,1971:157). Bunda parçası olduğu Osmanlı dünyasının dönemin geçerli gelişme dinamiklerini harekete geçirici özelliklere sahip olmamasının yanında, Fransız manda yönetiminin de etkili olduğu söylenebilir.

Suriye’de Fransızlar gümrük gelirlerini merkezi bütçede toplayarak özerk idari birimler vasıtasıyla demiryolu, şehir içi tramvay, hava gazı ve elektrik ve bankacılık hizmetlerini sağlayan imtiyazlı şirketlere çeşitli teşviklerin verilmesinde kullanıyordu (Owen,2002:91). Fransız manda yönetimi ilk yıllarında ülkenin ekonomik gelişimi için gerekli tedbirleri almaya yanaşmamış, fakat daha sonra milliyetçilerin baskılarıyla iç üretimi destekleyici önlemlerini almak zorunda bırakılmıştır. Bu çerçevede 1924 ve 1926 yıllarında tarife artışlarında bütün ülkeler için %11 olan gümrük vergisi, Cemiyet-i Akvam’a üye devletler için %25’e, diğer ülkeler içinse %50’ye çıkarılmıştır. 1924’te endüstriyel üretime dönük makineler, 1928’de ise yerli sanayi için gerekli ithal hammaddeye uygulanan vergilerde azaltıma gidilmiştir. Fakat bu korumacı tedbirler dolaylı olarak el sanatlarının yok olması ve depresyonun da etkisiyle büyükşehirlere göç sonunda emek fazlası ortaya çıkmış ve ucuz yerel hammaddeler piyasadan kaybolmuştur (Khoury 1987:3).

Suriye’de tarım GSMH’nın oldukça büyük bir kısmını oluşturmuştur. 1936–38 döneminde tarım sektörü yaratılan hâsılanın ortalama olarak yaklaşık %85’ini oluşturmuştur. Tarım alanlarının yaklaşık % 75’inde buğday ve arpa üretimi yapılmaktaydı. Nitekim tarım sektöründe yaratılan katma değer 1937-38 yıllarında %45’i, 1936’da ise %32’si tahıl üretiminden sağlanmıştır (Makdisi: 159-172). Bunalım yıllarında tarımsal fiyatların aşağı düştüğünden tarımdan alınan sabit oranlı verginin neredeyse üçte ikisinin tahsil edilebilmesi, hasıla miktarı sabit kalsa bile tarımsal üreticilerin refah düzeyinin 1930’ların başında düştüğüne işaret etmektedir (Owen,2002:91).

Manda döneminde Suriye’de yaygın olan geleneksel esnaf tipi üretime ilave olarak, yeni ya da yenileşen endüstrilerden ipek ve tütün Fransız sermayesini manda öncesi dönemde de kendine çekmişti. Fakat manda döneminde Fransız sermayesi Fransa’daki tekstil endüstrisine hammadde sağlamak amacıyla pamuk üretimi ve çırçırılama alanında yerel sermaye ile ortak yatırımlara girişmiştir (Khoury 1987:27). Suriye’de 1930 öncesinde sınai üretim yerel tarım ürünlerinin emek yoğun işlendiği fabrikalardan müteşekkildi. Bu fabrikaların en gelişmişleri ise Lübnan dağlarında ipek ipliği üretimi yapıyordu. Daha geniş coğrafyaya dağılmış ve nisbeten küçük ölçekli imalat ise sabun, deri ve tütün mamulleri ile pamuk ve ipekli kumaş üretiminde bulunuyordu (Owen,2002:95). Yerli sermaye

ile kurulan modern endüstri Şam ve Halep'te tabaklama, dokuma ve sabun gibi yok olmaya başlayan yerel zanaatların değişen talep ve beğenilere göre yeniden yapılandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Büyük bunalımın hemen öncesinde milli bir ekonominin kurulmasını savunanların öncülüğünde düşen emek maliyetlerinin ve ithalatın sınırlandırılmasının da etkisiyle 1930-34 yılları arasında birçok modern fabrika kuruldu (Khoury 1987:30). Bunlar arasında iki çimento, tekstil, un, reçel, konserve, sabun, bira, sigara ve ayakkabı fabrikaları sayılabilir. (Owen,2002:94)

1925 ve 1927 yıllarındaki manda idaresine karşı ayaklanmaların yarattığı siyasal kargaşanın etkisi altında (Owen,2002:90) yapılan yabancı sermaye yatırımları geçmiş dönemlere göre miktar olarak artmakla birlikte, maksimum güvenlik içinde en fazla karı garantiye alacak alanlara yönelmiştir. Yabancı sermayenin büyük kısmı batılı mamul ürünlerin iç piyasaya dağıtımını ve yerli hammaddenin ihracını kolaylaştıran ulaştırma alanına yapılmıştır. Bunlara ilave olarak yabancı sermaye, şehirlerde elektrik ve tramvay gibi kamu hizmetleri ile bankacılık ve sigortacılık gibi riski düşük sektörlerle yoğunlaşmıştır (Khoury 1987:33). Sabit sermaye yatırımları 1936-38 döneminde cari fiyatlarla 10,5 milyon Suriye Poundu'ndan 1946-47'da 9,5 kat artarak 100 milyona yükselmiştir. 1936-38 döneminde yatırımların %60'ı bina, %33'ü sermaye mallarına özel sektör tarafından yapılırken sadece %7'si yol iletişim ve sulama gibi alanlarda kamu tarafından yapılmıştır. (Makdisi, 1970:165) Bu durum manda idaresinin ülkenin refah seviyesinde ve ekonomik büyüme olanaklarını artırıcı altyapı yatırımlarına fazla önem vermediğini göstermektedir.

1938 fiyatları baz alındığında 1937'de 89 milyon Pound olan GSMH %32 artarak 1938'de 118 milyon Suriye Poundu'na yükselmiştir. Bu rakam yine 1938 fiyatlarıyla 1948 yılında %13,5 artarak 134 milyona yükselmiştir. 1948 yılında da tarım sektörünün toplam çıktı miktarındaki ağırlığı savaş öncesinden fazla bir değişiklik göstermeksizin %85 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1936-38 döneminde cari gelir sürekli ve önemli miktarda artmıştır. Bu artış kısmen tarımsal fiyatların yükselmesinden ve Suriye para birimindeki devalüasyondan, kısmen de tarımsal çıktıda meydana gelen artıştan kaynaklanmaktadır. (Makdisi, 1970:159) Suriye'de 1936-38 dönemi ile 1946-48 dönemi arasında Reel GSMH'nin bileşik ortalama büyüme oranı yaklaşık %2,5 olmuştur. Bu oran diğer ülkelerde görülen savaş sonrası büyüme oranlarına kıyasla düşüktür fakat önceki dönemlere göre iyileşme olduğunu tahmin edilebilir (Makdisi, 1970:161-162). Nitekim yabancılarca 1930'lu yıllarda hazırlanan ekonomik raporlar genel bir yoksullaşma sürecine işaret etmektedir (Owen,2002:93). 1920'li yıllar içinse bahsedilen tablonun yine geçerli olduğu varsayılabilir. Ancak Fransız şirketleri veya manda idaresiyle bağlantılı olan yerel halktan kişilerin ve aşiret reisleri gibi politik güç

sahiplerinin, örneğin büyük toprak parçalarını ele geçirerek, kişisel refah düzeyinin artmış olduğu tahmin edilebilir (Owen,2002:95).

4. TÜRKİYE-SURİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Boyutları

1926–42 yılları arasında Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde, dönemin dış ticaret politikası ve konjonktürü gereği, 1930 ve 40'larla mukayese edildiğinde 20'li yıllarda yüksek düzeyde ithalat ve ihracat rakamları görülmekte ve aynı zamanda ihracatın kısmen düşüklüğünden kaynaklanan dış ticaret açıkları dikkat çekmektedir. Dış ticaret dengesi 1929 bunalımı sonrasında gelen devletçilik yıllarıyla birlikte sağlanmış, fakat bu dengeye ticaret hacminin daraltılması sonunda ulaşılabilmektedir. Türkiye'nin Fransız Mandası altında Suriye ile olan dış ticaret hacmi 1926–42 yılları arasında genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. Bu azalış 1935'e kadar göreceli olarak hızlı seyretmiş, sonrasında ise oldukça düşük düzeyde istikrar kazanmıştır. İnceleme dönemimizin başı olan 1926 yılında Türkiye toplam ihracatının %4,1'ini Suriye'ye gerçekleştirirken bu oran dönem sonu 1942'de %0,7'ye kadar düşmüştür. Yine benzer şekilde Suriye'den yapılan ithalatın payı %2,44'den 0,31'e düşmüştür.

Tablo 1 1926-1942 Yılları Arasında Türkiye'nin Toplam ve Suriye ile Ticareti

	Türkiye Toplam (TL)		Türkiye-Suriye (TL)		Toplam İçinde Pay	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1926	234.699.735	186.422.755	5.733.162	7.708.341	2,44	4,13
1927	211.898.184	158.420.998	5.431.039	7.847.016	2,56	4,95
1928	223.531.775	173.537.489	2.898.059	6.515.516	1,30	3,75
1929	236.296.379	155.214.071	2.160.478	6.679.714	0,91	4,30
1930	147.550.516	151.454.371	1.887.894	5.338.705	1,28	3,52
1931	126.659.613	127.274.807	2.330.032	4.672.643	1,84	3,67
1932	85.983.723	101.301.355	1.304.044	3.974.665	1,52	3,92
1933	74.675.881	96.161.855	637.429	4.578.178	0,85	4,76
1934	86.789.908	92.149.094	563.612	2.938.418	0,65	3,19
1935	88.823.480	95.861.137	544.169	1.640.535	0,61	1,71
1936	92.531.474	117.733.153	589.257	1.636.849	0,64	1,39
1937	114.379.026	137.983.551	838.197	2.260.038	0,73	1,64
1938	149.836.689	144.946.511	629.448	1.091.943	0,42	0,75
1939	118.248.934	127.388.997	376.131	1.184.000	0,32	0,93
1940	68.922.708	111.446.486	40.599	727.493	0,06	0,65
1941	74.815.069	123.080.858	174.422	1.151.193	0,23	0,94
1942	147.713.229	165.034.422	453.648	1.174.081	0,31	0,71

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müd. Yayınları

Türkiye-Suriye ticareti Türkiye'nin toplam ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında ana hatlarıyla benzer bir eğilim gösterdiği söylenebilir. Ancak Türkiye'nin Suriye ile olan ticareti, Türkiye'nin toplam ticaret hacminde 26–29 döneminde görülen yüksek düzeyli nisbi istikrarın aksine, hızla düşmüştür. Sonrasında ise meydana gelen küresel bunalım ve Türkiye'nin benimsediği devletçilik politikaları gereği ticari daralma Suriye ticaretine olduğu gibi yansımıştır.

Azalış eğilimi içindeki dış ticaret hacmiyle paralel seyreden ihracatın toplam ihracat içindeki payını göz önünde tutarak dönem ikiye ayrılabilir. Tablo 1'den izlenebileceği gibi 1934 öncesi ve sonrası oldukça farklı karaktere sahiptir. Türkiye 1926–1934 yılları arasında ihracatının yaklaşık ortalama %4'ünü Suriye'ye yaparken bu oran 1935–42 döneminde %1'e düşmüştür. Türkiye'nin toplam ihracatında daralma 1934 yılında dip noktasına ulaşmış sonrasında kısmen toparlanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu toparlanma hareketi Suriye ile ticarete yansımamıştır. Türkiye'nin ihracat pazarı olarak Suriye'nin payında bu nisbi azalma incelenmeye değer gözükmemektedir.

Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticaret hacmi içinde ithalatın payı her yıl için ihracattan düşük olmuştur. Bir başka değişle Türkiye sürekli ihraç ettiğinden daha az ithalatta bulunmuştur. İthalatın yıllar itibarıyla seyri ise dış ticaretin genel azalış eğilimiyle uyumludur. İhracatta olduğu gibi Türkiye'nin dönem içinde Suriye'den yaptığı ithalat iki alt döneme ayrılırsa ithalatın payı 1926–34 döneminde yaklaşık ortalama %1,5'ten, 1935-42 döneminde %0,4'e düşmüştür. Ancak burada ithalat ve ihracattaki değişimin hız kazandığı yıllar bakılmadan bir fark bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye'den ithalatının toplam dışalımını içindeki payı 1932 yılında keskin bir düşüş yaşarken, benzeri bir azalma ihracatın payında 1934'den itibaren ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki ülke arasında dış ticaret dengesine bakıldığında ise dönem boyunca Türkiye'nin lehine olduğu görülmektedir. Ancak bu lehte fark, dış ticaret hacmiyle birlikte azalmıştır.

4.2. Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Bileşimi

Türkiye ve Suriye arasında ticaretin bileşimi ve zaman içinde gösterdiği yapısal değişimi incelemek üzere Türkiye'nin yayınladığı dış ticaret istatistiklerinde benimsenen fasıllar herhangi bir gruptandırmaya gidilmeksizin kullanılacaktır. Türkiye'de 1926–1929 yılları arasında dış ticaret verileri otuz fasıl üzerinden yayınlanmış, 1930–1934 arasında 75, 1935–42 yılları arasında ise küçük bir revizyon yapılarak 76'ya çıkarılmıştır. Eklenen “sair adi madenler” faslında mal hareketi olmadığından 1930–42 yılları arasını bütün olarak değerlendirme imkânına sahibiz. Dolayısıyla Türkiye ve Suriye Arasında Ticaretin Bileşimini şu aşamada 1926–29 ve 1930–42 dönemleri şeklinde incelenecektir.

1926–29 döneminde Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı en çok “Diri hayvanlar” faslından olmuştur. Bu fasıl ihracatın 4 yıl boyunca sırasıyla %20, %31, %20, %33 kadarını oluşturmuştur. Bunun dışında “Zehair ve hububat ve bunların mustahsalâtı” ile “Meyva ve sebze” fasıllarından ihracat yıllara göre değişmekle birlikte %15–18 oranlarında yer almaktadır. Türkiye'nin ele alınan dönemde Suriye'den en önemli ithalat faslı “Pamuk ve pamuk mamulâtı”dır. Her yıl toplam ithalatın yaklaşık yarısını bu fasıldan yaparken, %10 kadarını “Meyva Sebze” faslından gerçekleştirmiştir.

Tablo 2 1926-1942 Yılları Arasında Türkiye ve Suriye Ticaretinin Bileşimi TL (En çok ticareti yapılan üç fasıl)

	İhracat			İthalat		
	Canlı Hayvan	Hububat ve Ürünleri	Meyve	Pamuk ve Ürünleri	Canlı Hayvan	Meyve
1926	1.568.728	1.393.599	1.027.408	3.227.655	112.146	344.933
1927	2.458.699	1.322.692	1.321.937	2.083.713	1.231.737	237.425
1928	1.304.722	708.987	1.171.819	1.507.461	151.205	339.266
1929	2.192.647	102.345	969.046	632.346	231.105	313.257
	Canlı Hayvan	Meyve	Kereste ve Ürünleri	Meyve	Pamuk Tekstil	Pamuk İpliği
1930	1.636.694	930.856	852.617	144.518	988.287	147.037
1931	1.181.087	787.842	658.929	1.114.187	546.434	128.282
1932	1.369.231	713.662	477.779	51.546	444.212	150.129
1933	1.192.033	954.252	589.908	72.261	99.032	152.469
1934	981.847	742.915	330.576	106.139	47.909	198.908
1935	740.826	306.130	200.345	137.998	95.117	84.910
1936	978.617	174.572	165.456	254.219	811	85.032
1937	750.441	257.065	333.682	295.666	2.063	343.092
1938	330.214	95.732	341.512	228.425	2.745	136.061
1939	46.931	182.817	274.829	217.608	895	55.351
1940	57.911	324.250	122.565	23.324	-	9
1941	270.910	274.630	21.457	42.953	3.644	-
1942	-	113.353	574.675	95.544	15	-

Kaynak: T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müd. Yayınları

1930–42 yılları arasında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ihracatının ortalama olarak %63'ünü “Canlı hayvanlar”, “Meyvalar” ve “Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı” fasılları oluşturmuştur. Bu ürünler arasında canlı hayvanlar, 1938 yılına kadar en fazla ihracatı yapılan ürün özelliğini taşımakla birlikte düzenli bir azalış sergilemiştir. Yaş meyve ve sebzelerden oluşan “Meyva” faslı ise yine önemli bir ihracat kalemidir. Dönem boyunca fazla dalgalanmaksızın ihracatın yaklaşık %20'sini bunlar oluşturmuştur. “Ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı”

ise dönem boyunca ihracatın yaklaşık %15'ini oluşturmuştur. Bu dönemde tahıl ihracatı azalmış savaş yılları ile birlikte yok denecek düzeye inmiştir. Aynı dönemde Meyvalar, Pamuk mensucat, Pamuk ipliği toplam ithalatın yaklaşık %57'sini oluşturmuştur. Fakat 1939'dan itibaren pamuk mensucatın payı yok denecek kadar azalmıştır.

5. SONUÇ

Fransız manda idaresi altında Suriye'nin ekonomik performans bakımından önemli bir gelişme kaydetmediğini eldeki bilgiler ışığında ifade edilebilir. Bunun nedenleri arasında, tartışmaya açık olmakla birlikte, Sanayi Devrimi sonrasında belirginleşen klasik Doğu-Batı farklılaşması gibi birçok sav ileri sürülebilir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Suriye'nin Osmanlı imparatorluğundan ayrılması bu topraklarda yüzyıllar içinde oluşan ticari ekonomik ilişkiler ağının oluşturduğu dengenin bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Ekonomik coğrafyanın parçalanması ve hukuken sadece gözetim amaçlı olan manda idaresinin sömürgeci saiklerle uyguladığı ekonomi politikalarının Suriye'nin dönem içindeki ekonomik performansının düşüklüğünün nedenleri arasında sayılabilir. Kuşkusuz siyasi istikrarsızlık bu durumun hem nedeni, hem de sonucu olarak kabul edilmelidir.

Türkiye ve Suriye arasında yüzyıllar boyu işleyen iç ticaret akımları siyasi sınırların çizilmesiyle artık dış ticaretin maliyetlerle yüklü çerçevesinde işlemek zorunda kalmıştır. İki ülkede benimsenen dış ticaret politikaları ve özellikle 1930'lu yıllar konjonktürünün etkisiyle ticaret hacmi sürekli azalmıştır. Dönem boyunca Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi %26 azalırken Suriye ile olan ticaret hacmi %88 azalmıştır. Dönem içinde Türkiye'nin toplam ihracatı dalgalı bir seyir izlemesine rağmen, Suriye'ye yapılan ihracat, özellikle 1936 yılına kadar, düzenli ve hızlı bir şekilde azalmıştır. Aynı zamanda Türkiye açısından Suriye'nin bir ticaret ortağı olarak nisbi öneminin de azaldığı görülmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla ülkeler arasında mevcut ticareti kolaylaştırıcı yakınlık ve diğer avantajlar, her iki ülkenin bunalım yıllarında benimsediği kendi kendine yeterlilik hedefinin gerisinde kalmıştır. Söz konusu ticaretin bileşiminde ise Türkiye'nin ağırlıklı olarak tarım ürünleri ihraç ettiği, buna karşın ithalatında ise yine tarım ürünleri ağırlıklı olmakla birlikte pamuk tekstilin önemli bir yer tuttuğu dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada birincil veri kaynağı olarak sadece Türkiye tarafının yayınladığı istatistikler kullanılarak iki ülke arasındaki ticaretin miktar ve bileşim bakımından değişim ve gelişimi ortaya çıkarılmıştır. Suriye kaynaklı veriler ve resmi belgelerin de kullanıldığı ticaretteki değişimin nedenlerinin tahlil edildiği detaylı araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

Akbıyık, Yaşar., Türkiye- Suriye İlişkileri (1919-1938). Ankara: Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Cilt 1, 2000.

Aydos, Volkan ve Duran., Meltem, Suriye Ülke Etüdü. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-30, 2000.

Erciyes, Erdem, Ortadoğu Denkleminde Türkiye - Suriye İlişkileri. İstanbul: IQ Yayınları, 2004.

Khoury, Philip S., *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, Princeton University Pres, 1987

Khoury, Philip S., *The Syrian Independence Movement and the Growth of Economic Nationalism in Damascus*, Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol. 14, No.1, 1987

Makdisi, Samir, A. *Syria: Rate of Economic Growth and Fixed Capital Formation 1936-1968*. Middle East Journal, 25: 2, Spring, 1971, 157-179.

Şen, Sabahattin, Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi. İstanbul: Birey Yayınları, 2004.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(1945). Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941-1944 Milletler Arası Brüksel Tasnifine Göre İthalat İhracat. Ankara. Kısım IV.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1934, 1935). Harici Ticaret Yıllık İstatistiği. Ankara. Yıl 1933, Kısım I-II.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1936). Harici Ticaret Yıllık İstatistik ve 1935 Birinci kanun Aylığı. Ankara. Kısım I.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1937, 1938, 1939, 1940, 1942, 1943). Harici Ticaret Yıllık İstatistik Memleketler ve Maddeler İtibari İle İthalat İhracat. Ankara.Yıl 1936 -1937- 1938 -1939 -1941 -1942, Kısım II.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(1942, 1944). Harici Ticaret Yıllık İstatistik 1941 ve 1943 ve 1941 ve 1943 Birinci Kanun Aylığı. Ankara. Kısım I.

T.C. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932, 1933). Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik. Ankara. Yıl 1931-1932, Kısım I.

T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1929, 1931). Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik. Ankara. Yıl 1926 – 1927-1928-1930, Kısım I.

T.C. Maliye Vekâleti Gümrükler Umum Müdürlüğü İstatistik ve Tetkik Müdürlüğü(1932). Harici Ticaret İçin Yıllık İstatistik Ankara. Yıl 1930, Kısım II.

Tabakoğlu, Ahmet., Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985

Shorrock William I., *The Origin of the French Mandate in Syria and Lebanon: The Railroad Question, 1901-1914*, International Journal of Middle East Studies, Vol. 1, No. 2 (Apr., 1970), pp. 133

Umar, Ömer, Osman., Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940). Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003.

Umar, Ömer, Osman., Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

Umar, Ömer, Osman., Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938). Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 1999.

Yılmaz, Türel ve Şahin, Mehmet, Ortadoğu Siyasetinde Suriye. Ankara: Barış Kitap Basım Yayın Dağıtım, 2004.